

YÜCEL DERGİSİ'NDE HÜMANİZM BAHSİ *

Melih YENER**

Özet

Cumhuriyet tarihinin en önemli fikir ve edebiyat dergilerinden olan *Yücel*, 1935-1956 yılları arasında Muhtar Fehmi Enata yönetiminde İstanbul'da çıkmıştır. Belirli dönemlerde ayda bir belirli dönemlerdeyse düzensiz denebilecek aralıklarla toplam 163 sayı çıkan ve ilk yıllarında Kemalist idealler doğrultusunda yayın yapan dergi 1940'lı yılların başından itibaren Orhan Burian, Vedat Günyol ve Sabahattin Eyüboğlu'nun öncülüğünde bir sanat ve edebiyat hümanizmi kurmak gayesini güden yazılar yayımlamaya başlamıştır. Bu yıllarda *Harman*, *Hamle*, *İnsan*, *Adımlar* ve *Varlık* gibi dergilerin de iştirak ettiği bu hümanizm hareketine en geniş alakayı gösteren *Yücel* dergisi olmuştur. *Yücel*, hümanizm kavramının sosyo-politik mahiyetinden ziyade tarihî ve felsefî içeriğine yönelik fikirler üretmiş ve Türk düşüncesine ve edebiyatına hümanist bir istikamet çizmek gayreti içinde olmuştur. Bu makale Türk düşüncesinin Batı düşüncesine açılma merhalelerini 1940'lara dek ana hatlarıyla gözden geçirmekte, *Yücel* dergisinde yazısı ve sohbeti çıkmış muhtelif kalemlerin hümanizm görüşlerini içermekte ve hümanizmin Türk fikir ve yazı evreninde edinebileceği mevkiyi tartışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hümanizm, Yücel, Dergi, Sanat, Edebiyat.

---

* Bu makale yazarın "1938-1950 Yılları Arasında Yayımlanmış Edebiyat Dergilerinde Edebiyat Eleştirisi" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

** Dr.,Bursa Teknik Üniversitesi, melih.yener@btu.edu.tr, ORCID: 0000 0003 1234 3097

THE CONCEPT OF HUMANISM IN YÜCEL MAGAZINE

Abstract

Yücel, one of the most important intellectual and literature magazines in the history of republic was published in İstanbul between 1935-1956 under the administration of Muhtar Fehmi Enata. Published in certain periods once a month and in certain periods at irregular intervals, the magazine had a total of 163 issues. Publishing in line with Kemalist ideals in its early years, the magazine started to publish articles aiming to establish an art and literary humanism under the leadership of Orhan Burian, Vedat Günyol and Sabahattin Eyüboğlu from the beginning of the 1940s. During these years, *Yücel* was the magazine that showed the greatest interest to this humanism movement in which magazines such as *Harman*, *Hamle*, *İnsan*, *Adımlar* and *Varlık* participated. *Yücel* produced ideas for the historical and philosophical content of the concept of humanism rather than its socio-political nature and strived to draw a humanist direction to Turkish thought and literature. This article reviews the stages of the opening of Turkish thought to Western thought until the 1940s, includes the humanism views of various writers whose articles and conversations have appeared in *Yücel* magazine and discusses the position that humanism can acquire in the Turkish intellectual and writing universe.

Key Words: Humanism, Yücel, Magazine, Art, Literature.

Giriş

Cumhuriyet tarihinin simgesel fikir ve edebiyat dergilerinden biri olan *Yücel*'in ilk sayısı Şubat 1935'te çıkmıştır. II. Dünya Savaşı'na dek düzenli olarak ayda bir çıkan dergi bu savaşın yarattığı koşullar nedeniyle neşriyatında güçlüklerle karşılaşmaya başlamış, iki veya üç sayı bir arada çıktığı olmuş, Mart 1943'ten Haziran 1944'e kadar ise hiç yayımlanmamıştır. Savaşın neden olduğu iktisadi darlıklar ve savaş koşullarında dünyadaki fabrikaların askerî ekipman üretimine ağırlık vermesi nedeniyle kâğıdın bulunması bir hayli zorlaşan, fiyatı yüksek bir ürün haline gelmiş olması, hammaddesi kâğıt olan yayın organlarından bazılarının neşriyatında *Yücel* örneğinde olduğu gibi bazen çok uzun süren durmalara neden olmuştur. 1950 yılından 1955 yılına kadar yayımlanmayan *Yücel* dergisi 1955-1956 arasında Ankara'da 10 sayı daha yayımlandıktan sonra kapanmıştır.

Yücel dergisi ilk yıllarında devrin siyasi erkinin kültür ve ideal insan anlayışıyla tamamen uyumlu bir yazı ve içerik politikası gütmüştür. Bu ideal insan Türklük şuuru ve gururuyla mücehhez olan ancak seküler Batı medeniyetine inanan insandır. Şark'a

mahsus mistisizmin Türk hayatındaki görünürlüğünün asgariye indirilip Batı'yı Ortaçağ pejmürdeliğinden kurtaran pozitif aklın ve rasyonalitenin Türk düşüncesine rehber olması ve Türk cemiyetinin kafa ve ruh bakımından “Şark kozmopolitinden” ayrılıp “Garp kozmopolitine” intisap etmesi cumhuriyetin ilk yıllarındaki kültür politikalarının gayesini ve özünü teşkil eder. Bu yıllarda Batı tarzı modernleşme devlet adamlarınca Türk milliyetçiliğinin tabii bir cephesi olarak görülmüştür.

Osmanlı İmparatorluğu kılıç ve bilek gücüyle Avrupa'nın ortalarına kadar yayılmış bir devlettir. Coğrafi bakımdan Avrupa'nın bir parçasıdır. Ancak kafa ve ruh bakımından Avrupa'nın bir parçası değildir. İslam'dır, Şark'tır, devrin telakkisine göre Türk neyse odur. Devletin şevket asırlarında Osmanlı demek maneviyat ve tefekkür bakımından Avrupa'nın zıddı demektir. Bu asırlarda Avrupa'yla ortak olan hemen tek şey coğrafyadır. Osmanlı zadedânının ve halkının kendine çok mahsus bir hayat tarzı, düşünme ve hissetme tabiatı vardır. Bunların çıkıp geldiği geçmiş ve ulaşmayı tahayyül ettiği gelecek kendine göredir. İmparatorlukla Avrupa devletlerinin arasına çekilmiş sınırlar iki tarafın kafaları arasına da çekilmiş gibidir. Bu devirde Osmanlı, Avrupa'da üretilen sanatı ve fikriyatı herhangi bir şekilde taklit veya ithal etme ihtiyacı hissetmez. Bunlara tenezzül etmez. Avrupa'yı kültürel ve zihinsel bir etkileşim sahası olarak görmez. Bir cenkleşme ve fütihat sahası olarak görür. Kurduğu ve devam ettirdiği medeniyette bir noksanlık görürse bu noksanlığı gidermek için batısındaki milletlere değil doğusundaki milletlere başvurur. Bir kılavuza veya öğretmene ihtiyaç duymadığı iddiasında değildir. Fakat o kılavuz veya öğretmen ya dinsel inançları ve gelenekleri içinde ya da Doğu'da bir yeredir. İran'dadır, Hint'tedir, Arap coğrafyasındadır. Osmanlı'nın Batı'yı bu küçümseme psikolojisinin kaynağında Avrupa'ya karşı elde ettiği askerî zaferler vardır. Harp meydanlarında bozguna uğrattığı müddetçe Osmanlı, Avrupa milletlerinin düşünsel değişimlerine ve sanat, felsefe ve bilim sahalarında kaydettiği ilerlemelere kayıtsız kalmıştır. Askerî bakımdan üstün olmayı her bakımdan üstün olmak zannetmiştir. Mağlup tarafın felsefî dinamizmini ya yok saymış ya da değersiz bulmuştur. Sahip olduğu askerî üstünlüğü kafa içi üstünlüğünün de bir işareti, bir delili olarak görmüştür. Bu psikoloji içindeki Osmanlı'nın Avrupa'daki herhangi bir düşünce ve sanat akımına öykünmesi mümkün değildir.

Hümanizm, Rönesans, pozitivizm, rasyonalite ve aydınlanma gibi Batı orijinli çığır ve kavramlara Osmanlı okumuşlarının mahdut seviyede de olsa ilgi göstermesi ancak

Tanzimat'ın tesis ettiği düşünce ve neşriyat iklimi içinde mümkün olabilmiştir. Şüphe etmek, soru sormak, aramak ve bunların sebebiyet verdiği felsefî huzursuzluk Osmanlı okumuşlarının ancak 1860'lardan sonra irtibat kurduğu bir keyfiyettir.

Türk aydın sınıfı Batı düşüncesiyle ilk devamlı ünsiyetini Tanzimat'ın doğurduğu kafa iklimi içinde kurmuştur. Tanzimat'tan önce Türk okuryazar zümresi içinde Batı felsefesine dönük sistemli bir merakın, tetkikin veya idrakin var olduğunu söylemek pek mümkün değildir. XVII. yüzyıldan itibaren bariz bir surette güçten düşen Osmanlı Devleti, bu güçten düşüşe çare olarak savaş meydanlarında alt edilmeye başladığı Batı'ya yönelmiş ve oradan ilk olarak askerî birtakım metotlar ve müesseseler almıştır. Devletin gitgide kötüleşen durumuna karşı devrin ricalinin aklına gelen ilk çare ordunun ıslahı olmuştur. Çünkü imparatorluğun bünyesini sarmış olan büyük bozulmanın en acı surette kendini gösterdiği alanlar savaş alanlarıdır, bu alanlarda alınan travmatik yenilgilerdir. Ancak askerî ıslahatlar Avrupa matbuatında ve saray çevrelerinde “hasta adam” denilen Osmanlı'nın hastalığında beklenen iyileşmeyi sağlayamamış, bu da devletin askeriyele sonra siyasi ve sosyal sahalarda ve fikirde bünyesini Batı orijinli unsurlara açmasına vesile olmuştur. 1839 Tanzimat Fermanı barındırdığı siyasi ve sosyal revizyonlarla birlikte Türkiye'nin tarz-ı tefekküründe ve tarz-ı hayatında kapsamlı ve kararlı bir değişikliğe açılan kapıdır. Bu fermanın getirdiği zihniyet inkılâbıyla birlikte Osmanlı cemiyeti halis Şark olan bir cemiyet olmaktan çıkmış ve Batılı değerlerin Doğululuğu safha safha kuşatıp geriletmediği bir cemiyete dönüşmüştür. Bu devir Osmanlı aydınlarının Batı düşüncesiyle etraflı ve devamlı bir şekilde irtibat kurduğu bir devirdir. Türk toplumu özel teşebbüse ait gazetelerle ve dergilerle ilk kez bu devirde tanışmıştır. 1860 yılında Agâh Efendi'nin Şinasi'yle birlikte çıkardığı *Tercüman-ı Ahval*, 1862'de Şinasi'nin çıkardığı *Tasvir-i Efkâr* ve bunları takip eden başka birçok Osmanlı gazetesi padişah sansürünün imkân verdiği nispetlerde çok canlı birer düşünce muhiti olarak neşriyat faaliyetinde bulunmuşlardır. Osmanlı düşüncesinin ve edebiyatının Batılılaşmasında Tanzimat'la birlikte sosyal hayata dâhil olan gazetelerin ve dergilerin büyük payı vardır. Tanzimat'ın meşhur mütefekkir ve edipleri aynı zamanda birer gazetecidirler.

Kalem eşrafı içinde edebî-felsefî düzeyde yabancı dil bilen insan sayısının azlığı, kitap tercümesi faaliyetlerinin şuurlu, sistemli ve doğru bir hüviyete henüz kavuşmamış olması, hükümetlerin getirdiği sansürler ve Osmanlı mütefekkirlerinin evrensel düzeyde fikir ve felsefe üretebilecek kafa olgunluğuna tarihsel bakımdan henüz ulaşmamış olması

bu Tanzimat ve meşrutiyet yıllarında Türk edebiyatının ve fikriyatının Batı'ya göre çorak ve primitif kalmasına yol açmıştır.

Cumhuriyetin ilanının ve onu takip eden siyasal ve sosyal reformların Türk yenileşme tarihinin en ileri merhalesi olduğu söylenebilir. Bu hamlelerin memleket sathında başlattığı yeni devirde Türk düşüncesinin Tanzimat'tan beri çeşitli itirazlarla ve gelgitlerle süregelen Batılı kaynaklara yönelme süreci mevzi kazanmış ve hızlanmıştır. Cumhuriyeti kuran devlet adamlarının yaratmak istediği ideal insan, kalbi Türk kafası Batılı insandır. “Batılı Türk”tür. 1940'larda sınırlı bir entelektüel çevrenin tartıştığı ve yeni bir sanat ve fikir reçetesi olarak müdafaa ettiği hümanizmi bu ideal insanı neredeyse yoktan yaratmak ülküsünün fikir cephesi olarak mütalaa etmek de mümkündür. Türk hümanizmi, Türk milletinin millî kültür ve edebiyat değerlerinin ihyasını Türk düşüncesinin ve edebiyatının evrensele iştirak etmesinde bir safha ve vasıta olarak görür.

Avrupa'da XIV. yüzyılda başlayarak sanatta ve fikirde fevkalade köklü dönüşümlere vesile olan Rönesans hareketi “humanitas”¹ ruhunun “divinitas”² ruhunu geriletmesi hatta onu ikame etmesi olarak tanımlanabilir. Hristiyan Ortaçağ, düşüncelerin ve eylemlerin hemen bütünüyle kilise mensuplarınca biçimlendirildiği, dünyanın ve dünyeviliğin bir hiç derekesine indirilinceye dek eskatolojik metafiziğin güdümüne verildiği bir çağdır. Bu çağın insanı hazır, değişmez ve tartışılmaz fikirlere adeta içgüdüsel bir yönelim ve itaat sergiler. Ortaçağ kilise toplumunda düşünmek yoktur. Peşi sıra gitmek vardır. Şüphe yoktur. Mutlak doğrular vardır. Çözümlemeye çalışmak yoktur. Çözümlemeye ihtiyaç göstermediğine inanmak vardır. Kitleler Tanrı adına konuştuğunu söyleyen kilisenin çatısı altında ve söylemleri içinde herhangi bir aidiyet problemi yaşamaz. İnsanın kendisiyle ve âlemle kurduğu manevi ilişkilerde başlıca ve başat rehber kilisedir. Çok karmaşık ve muammalarla yüklü bir iç tabiatı olan insan, bu tabiatın talep ettiği serbest ve dinamik düşünme hakkından kilise hegemonyasındaki Avrupa'da mahrumdur. Zihinleri miskinleşmekten ve taş kesilmekten, sosyolojik zamanı bir kısırdöngüye düşmekten koruyan “şüphe” mefhumu hümanizm öncesi Avrupa'sında çok cılızdır, büyük bir sessizlik veya sürekli bir ertelenme hali içindedir. Bu çağlarda insanda Tanrı'nın yeryüzündeki hizmetçisi olmak dışında bir vasıf görülüyor ve aranmıyor gibidir. Kilisenin psikolojik, toplumsal ve siyasal tahakkümü nedeniyle Ortaçağ

---

¹ Tr.İnsana mahsus olan, insanilik

² Tr.Tanrı'ya mahsus olan, Tanrısallık.

Avrupa’ında sanat, edebiyat ve felsefe Eski Yunan ve Latin’e nazaran son derece ölgün kalmıştır. Afroz edilme ve cezalandırılma korkusu fikir ve edebiyatta yüzyıllar süren bir çoraklığa ve tekdüzeliğe sebebiyet vermiştir. Evrene ve insanın bu evrendeki manasına dair zor ancak gerekli sorular, dinin çizdiği hudutlar içinde sorulabilir olduğundan ya hiç sorulamamış ya da yine dinin verdiği cevaplarla yetinmek zorunda kalmıştır. Hümanizm bir bakıma da insanın serbestçe soru sormak arzusunun ve kabiliyetinin ihyası demektir.

Fransızca bir kelime olan Rönesans (Renaissance) malum olduğu üzere “yeniden doğuş” demektir. Bu yeniden doğuş Hristiyanlığın Avrupa’da yayılmasından önce özellikle Akdeniz Avrupa’sına hâkim olan Eski Yunan ve Roma hayat ve insan algısının yeniden doğuşudur. Hümanizm fikri ve onun somut bir neticesi olan Rönesans, Hristiyanlığın değersiz ve günahkâr bir köle olarak gördüğü insana insan olmaktan kaynaklanan değerinin ve itibarının iade edilmesi, bu yolla insanın “bin yıldan uzun süren bir ölümden uyandırılması”dır. İnsanın uhrevilikten dünyeviliğe dönmesidir. Felsefî hümanizm insanın hayatı anlamak ve anlamlandırmak konusunda ilahiyattan önce kendi vasıflarına ve meziyetlerine başvurmasıdır. Maddeye akılla yaklaşmasıdır. Edilgenliğin yerini hür iradenin; durağanlığın yerini tekâmülün almasıdır. Somut bilginin soyutu ve mistiği gerileterek insan mukadderatında başat belirleyici haline gelmesidir. İnsan yaratılışında geniş bir yer tutan hayatı değiştirme ve güncelleme arzusunun serbest bırakılmasıdır. İnsanın yeryüzüyle ilişkisinde gökyüzünün aracılığının skolâstik yüzyıllardaki ağırlığını yitirmesidir. Kilisenin tasavvur ve tatbik ettiği hayatın yerine insanî ve dünyevi bir hayat getirmek davası olan hümanizm, bu niteliğiyle, XVIII-XIX. yüzyıllarla birlikte dünyada çok geniş bir saha ve nüfuz edinen sekülerizmin ilk aşaması olarak da okunabilir.

1. Orhan Burian’da Hümanizm

Yücel dergisinde hümanizm hakkında en kapsamlı yazıları kaleme almış isim Orhan Burian’dır (1914-1953). Orhan Burian’ın dergide “Hümanizma ve Biz” başlıklı üç bölümden teşekkül eden bir yazı dizisi çıkmıştır. Dergide Şinasi Özdenoğlu “Hümanizmanın Gerçek Manası” ve “Hümanizmayı Yaratmak Meselesi” başlıklı yazılarıyla konu hakkındaki tespit ve görüşlerini ortaya koymuştur. Derginin 61.sayısında çıkan “Müşterek Yazımız” başlıklı münazara ise devrin otorite kabul edilen birtakım fikir ve edebiyat adamlarının hümanizm hakkındaki görüşlerini ihtiva etmektedir.

Erken cumhuriyet tarihinin mümtaz akademisyenlerinden olan Orhan Burian üç dil bilen münevver bir annenin oğludur. 1914 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiştir. İlk eğitiminde Bursa'da bulunan Amerikan okullarına devam etmiş 1932'de Kabataş Lisesini bitirdikten sonra devlet bursuyla İngiltere'de yüksek tahsil yapmaya gitmiştir. 1933-1936 yılları arasında Cambridge Üniversitesinde İngiliz dili ve edebiyatı okuyan Orhan Burian dönüşünde Ankara Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi İngiliz Edebiyatı Bölümüne doçent olarak atanmıştır. Hasan Ali Yücel'in bakanlığı döneminde kurulan Millî Eğitim Bakanlığı Tercüme Bürosunda çalışarak İngiliz edebiyatından birçok eseri ilk defa Türkçeye kazandıran Orhan Burian'ın Türk ve Batı edebiyatları, düşünce tarihi ve hümanizm konularındaki yazıları, sohbetleri ve röportajları *Yücel*, *Adımlar* ve *Ülkü* gibi dergilerde ve 1952- 1953 yılları arasında kendisinin neşrettiği *Ufuklar* dergisinde çıkmıştır. Orhan Burian, üretken bir dönemde ve henüz otuz dokuz yaşındayken hayatını kaybetmiştir.

Orhan Burian'ın hümanizm meselesiyle devamlı meşgul olmasında yetiştirdiği muhitin ve aldığı eğitimin etkisi açıkça görülmektedir. Orhan Burian hümanizmi sanatta ve edebiyatta evrenselliğe açılan bir kapı olarak gördüğü kadar, unutulmuş milli kültür ve edebiyat değerlerinin keşfi ve inkişafı için de bir kılavuz olarak görür. Ona göre XX. Yüzyılda Türk toplumunu, Türk düşüncesini ve Türk sanatını doğruya, iyiye ve güzele taşıyacak ruh, Batı'yı kilise karanlığından akıl ve vicdan aydınlığına çıkaran hümanizm ruhudur. Cumhuriyet inkılaplarının tesis ettiği maddi ve manevi iklim bir dünyevilik, insanîlik, akıl ve vicdan programı olan hümanizme Türkiye'de elverişli bir ortam hazırlamıştır. Burian'a göre Türk münevverleri bu elverişli ortamdan istifade ederek fikirde, sanatta ve edebiyatta Türk hümanizmini kurmalıdır.

Burian'ın bu konudaki görüşlerini en geniş surette ihtiva eden yazıları üç sayı devam eden bir dizi halinde *Yücel* dergisinin 62, 63 ve 64. sayılarında yayımlanmıştır. Yazarın "Hümanizma ve Biz" başlıklı bu yazı dizisinde hümanizm tarihî ve felsefî olarak izah edilmiş ve bu düşüncenin günümüz hayatına, fikriyatına ve sanatına tatbik edilebilirliği tartışılmıştır (Burian, 1940, ss.71-72/121-122/171-173).

Buna göre hümanizm önce İtalya'da ortaya çıkmış bir düşünce ve zihin nizamıdır ve hümanizmin tarih içindeki birinci aşaması tamamen edebî bir manzara arz eder. XIV. yüzyılda özellikle İtalya'da Yunanca ve Latince yazılmış eski eserleri okumaya karşı

büyük bir ilgi uyanmıştır. Bu aslında yeni başlayan bir okuma faaliyeti değildir. Eskiden beri klasik eserler, kilise mensuplarının da dâhil olduğu insanlar tarafından okunmaktadır. Fakat bu eserlerin okunmasında kilise mensubu olanlarla olmayanlar arasında bir düşünce ayrılığı vardır. Rönesans'tan önce bu antik eserleri okuyanlar bu eserleri Hristiyanlığa uydurma çabası içinde olmuşlardır. Rönesans'tan öncekiler klasikleri Hristiyanlık inanışlarının insan ruhunda öncesiz ve sonrasız olarak yer bulduğunu göstermek için okumuşlardır. Fakat kendilerine hümanist adı verilen sonrakiler bu klasikleri Hristiyanlığa uydurmak ve dinsel inançları tasdik ettirmek için değil yalnız klasik eserler oldukları için okumaya başlamışlardır. Bu itibarla hümanizmin başlangıcında Eski Yunan ve Latin klasiklerinin kiliseye uydurmak amacıyla değil de özgün muhtevalarına vakıf olmak amacıyla okunmasının olduğu söylenmelidir. Zamanla İtalya'da aydınlar arasında bu eserleri okumak merakı yayılmaya başlamış ve artık Eski Yunan ve Latin edebiyatlarının örnekleri kendi güzellikleri bulunmak için okunur olmuştur, Yunan ve Latin edebiyatlarına ait yeni metinler arayıp bulmak hevesi de gittikçe artmıştır. Burian'a göre ilk hümanistlerin en önemli özelliklerinden biri eski eserleri aramak ve toplamak bakımından gösterdikleri büyük sabır ve ilgidir. Bu insanlar bu eserleri bulup okudukça onların güzelliği ve anlam zenginliği üstüne yorumlar yazmaktan da geri kalmamış, hatta bazıları bu eserleri taklit etmeye de çalışmışlardır. Hümanizm bu suretle yayılarak güçlü bir düşünce haline gelmiş ve sonunda üniversitelere de girerek köklemiştir.

Burian, hümanizmin Rönesans çağında eski eserleri okuma merakı suretinde ortaya çıkış tarihçesi hakkında bu bilgileri verdikten sonra bu okumaların filizlendirdiği yeni düşünceler hakkında izahatta bulunur. Buna göre klasikleri herhangi bir ön yargıyla değil sırf sakladıkları estetik zenginlikleri için okurken hümanistler zamanla eserlerin barındırdığı fikirlerin nüfuz dairesine girmeye ve Eski Yunan felsefesini ve sanatını tanımaya başlamışlar, hayat, ölüm, insan ve toplum gibi sorunlar üzerine kilisenin dogmatik ve mutlakçı bakışından uzaklaşarak sorgulayıcı ve özgür bir düşünme tavrı geliştirmişlerdir. Klasikleri okuyan ve antik düşünürlerin bu sorunları hem kilise gibi din gücüne dayanmadan hem de yanılmazlıktan söz etmeden incelediklerini gören hümanistler şu inançlara varmışlardır:

1. Bu sorunlar nasıl Eski Yunanda herkes tarafından düşünülebiliyorduyorsa şimdi de düşünülebilir.

2. Şu ya da bu hiçbir düşünüş için doğru olmak ve kabul edilmek zorunludur denemez. Burian'a göre ulaşılan bu inançlar hümanizm akımının ikinci ve Avrupa'da yaptığı devrim bakımından önemli olan aşamasıdır.

Bu düşünsel evrim insanın kendisine, dünyaya ve metafiziğe bakışında da köklü değişimlere yol açmıştır. İnsan, din ve Tanrı karşısında kendisini bir hiç olarak görmek düşüncesinden uzaklaşmaya başlamıştır. Kiliseden gelen nefsinin yok sayması ve sadece Tanrı'nın adını yüceltmek gayesiyle yaşaması öğütlerine kayıtsız şartsız uymaktan vazgeçer olmuştur. İnsanın yeryüzünde Tanrı'nın günahkâr ve iradesiz bir kölesi olduğu inancı sarsılmış ve onun sadece insan olmaktan kaynaklanan bir değere ve yüceliğe sahip olduğu inancı ortaya çıkmıştır. Ortaçağ zihniyetinin evren üstünde sadece Tanrının düşüncesini dinlemesine karşılık hümanizm bu konuda Eski Yunanlılarda ve Latinlerde olduğu gibi insanın da bir düşüncesi olabilir demiştir.

Burian'a göre hümanist bir akımın başlamasıyla Avrupa'ya iki ana düşünce girmiştir:

1. İnsan Tanrının bir avuç balçığı diye küçük görülmeyip insan olarak önemle ele alınmalıdır.
2. Tabiat, Tanrının sanatının bir eseri olarak seyredilmeyip insan ortamı olarak incelenmelidir.

Hümanistler Eski Yunanla kendi aralarında bir yakınlık ve bir benzerlik bulmuşlardır. Çünkü Eski Yunan insan hayatında akla ve iradeye değer vermiş ve insanı biyolojik, toplumsal, ahlaki, estetik vb. bakımlardan çevresiyle ilişkilerini incelemeye ve anlamaya çalışmıştır. İnsan konusu Eski Yunan düşünce sisteminde çok geniş bir yer işgal etmektedir. Yunan dünyasında din ve Tanrılar hiçbir cemiyette olmadığı kadar insanîdir. Yunan Tanrıları her ne kadar Tanrı olmaları dolayısıyla mükemmellik gösterirlerse de nitelikleri hep insansı niteliklerdir. Bu Tanrıların insanlara mahsus tutkuları ve kusurları vardır.

Burian'a göre hümanizm insanın kendini aramaya çıkmasıdır. Nasıl Herodot, Colomb gibi adamlar dünyayı tanımaya çıktılarsa öylece Sokrat, Erasmus gibi adamlar da insanı tanımaya çalışmışlardır. İnsan ne pagan topluluklarındaki gibi yarı Tanrı ne de karanlık çağlardaki gibi bir köledir. İnsan hem sınırsız bir hayal gücü ve keşfetme hırısı

olan bir varlıktır hem de gücünün sınırları bellidir. Aşamayacağı güçsüzlükleri ve ortadan kaldıramayacağı eksiklikleri vardır. Fakat insan asla köle hiçliğinde de değildir. Hümanizm insanın varlığında barındırdığı güç ve cevherlerle doğa kanunları karşısındaki acziyeti arasındaki dengeyi ve orantıyı ihmal etmeden insanın içinde gizli güçlerin bulunması ve belirlenmesidir. Eski Yunan ve Latin medeniyetleri insanı bu nitelikleri içinde tanıdığı ve idrak ettiği için Rönesans mütefekkirlerine ve dehalarına aydın bir evren gibi gözükmüştür.

Orhan Burian *Yücel*'de kaleme aldığı yazılarda sanat ve edebiyat hümanizminin nitelikleri ve etki alanları üzerine ayrıntılı sözler söylemiştir. Bu konudaki görüşlerini en geniş surette “Hümanizma ve Biz III” başlıklı yazısında ortaya koyan Burian milletlerin millî kimliklerini Türk milleti de dâhil olmak üzere hümanizm ve hümanist sanat vasıtasıyla keşfedeceklerine inanan bir düşünürdür (Burian,1940,ss.171-173). Buna göre XV. Yüzyıla kadar Avrupa’da bir Fransızlık ya da bir İngilizlik ortada yoktur. Hümanist düşünüş Avrupa’da doğduğu sırada bir yandan da Rönesans sanatçıları sözle, ezgiyle, renkle, taşla didinip çarpınarak kendi halklarına milliyet bilincini vermeye çalışmışlardır. Oysa yüzyıllar vardır ki sözleri ve ezgileriyle sanatçılarımız; dehasıyla bilginlerimiz; kahramanlığıyla ama en çok toprağa geçen kanıyla adsız dedelerimiz bize Türklüğümüzü vermişlerdir. Türklük bu sanatçıların, dâhilerin ve kahramanların emekleriyle var olmuş ve yükselmiştir. Bu bakımdan bizim için benliğin daha önce hiçbir ulus için olmadığı şekilde iki türlü kavranması gerekir. Tarih içinde Türk olarak, geçmiş ve gelecek içinde insan olarak...

Burian’a göre Türkiye’de hümanist düşünüşün yerleşmesi için Türklerin kendini tanıması zorunludur. Bu ise Türk tarihinin başından beri süregelen toplumsal, ahlaki, bilimsel çabalarla felsefe ve edebiyat alanındaki çabaları incelemekle olur. Tarihte üretilen bilimsel ve sanatsal değerlerle irtibatsız bir hümanizm düşünülemez. Fakat tarihe Avrupa’da yerleşen akımların penceresinden bakmak gerekir. Daha önce verilen ön yargıları kabul etmemek, yeni ön yargılar üretmekten sakınmak, yalnız belgelere ve deney incelemelerine dayanmak gerekir. Avrupa kafasının etkisiyle, akli istisnasız her şeye üstündür, insanı da gerçekte olduğundan daha çok güce sahip sanmaktayızdır. Avrupa ve klasikler bize hem aklına güvendiği ölçüde büyük işler başarmaya aday güçlü insanın güzelliğini gösterecek hem de insanın her zaman eksik, her zaman amaçlarından

uzakta kalmaya mahkûm ama her zaman iyiye, doğruya, güzele erişmek üzere çaba gösteren bir varlık olduğunu öğretecektir.

2. Şinasi Özdenoğlu'nda Hümanizm

Yücel dergisinin 134.sayısında “Hümanizmayı Yaratmak Meselesi” başlıklı bir yazı kaleme alan Şinasi Özdenoğlu'nun(1921-2019) bu yazısı hümanizm konusunda kapsamlı bilgiler ve görüşler ihtiva eder(Özdenoğlu,1947,ss.413-417). Özdenoğlu yazısında hümanizmin hem tarihî hem felsefî boyutunu hem de bu cereyanın sanatla ve edebiyatla ilgisini somut örnekler üzerinden izah etmeye çalışarak tarihî hümanizmin modern dünyanın edebiyatı ve fikriyatıyla nasıl ilintilendirilebileceği hakkındaki görüşlerini ortaya koymuştur. Buna göre hümanizm Eski Yunan ve Latin vesikalarına sıkışıp kalmış bir felsefî anlayış değil tüm zamanları ve coğrafyaları etkileyebilecek, mevcut kültürlerle canlı bir irtibat kurabilecek ve bugünün sanat yaratışlarına istikamet verebilecek bir düşüncedir. Beşeri zevkin ve mantığın ölmezliğini temsil eden hümanizm bu itibarla fikir ve medeniyet tarihindeki bazı idealler gibi ölümsüzdür. Greko- Latin kültürüne dayanan bu düşünce tarihî rolü bitmiş olmasına rağmen kültür ve sanat yaratışlarında hâlâ bir ölçü olarak devam etmektedir. Özdenoğlu yazısında en güzel hümanizm tanımlarından birini Suut Kemal Yetkin'in (1903-1980) yaptığını söyler:

Hümanizma Eski Yunan ve Latin kültürünün ölmez eserlerini ve bu eserlere hâkim olan ruhu, bütün zamanlar içinde yeni yaratışları verimlendirecek şekilde canlandırarak değerlendirmek ve devam ettirmek hareketidir(Akt. Özdenoğlu, 1947, s. 415).

Özdenoğlu'na göre Avrupa'nın ortak kültürünü yaratan kaynak hümanizmdir. Bu anlayış ilhamını Eski Yunan ve Latin eserlerinden alır ama her devre ve topluma tatbik edilebilmek yönüyle geri ve statik anlayış olarak görülemez. Esas itibarıyla “Divinitas=Tanrılık ” karşısında fani insan kavramını ifade eden “Hümanitas” kavramı hümanizm anlayışıyla birlikte bütün insanlık için pratik birtakım tasarılar ortaya koyan bir doktrin haline gelmiştir. Özdenoğlu, hümanizmin birbirinden farklı beş anlama geldiğini söyler:

1. Rönesans devrini doğuran bir sebep olarak hümanizm.
2. Eski Yunan ve Latin kültür sistemleriyle uğraşmak anlamında hümanizm.
3. Sanat ve kültür eserlerinde sadece insan ve insanîyi aramak, yaratmak gayreti olarak hümanizm.

4. Bütün insanî değerleri kucaklayan çok genel bir anlayış olarak hümanizm.
5. Son olarak bilim ve kültür amaçlarının dışında biraz ideolojik ve politik bir anlam içinde millîyi tanımayan, milletlerarası olma yolundaki hareket olarak hümanizm.

Özdenoğlu'na göre Rönesans çağında Antik Yunan ve Roma edebiyatının ve fikriyatının yeniden keşfedilmesi ve buna matbaanın icadının da eklenmesiyle Avrupa'da büyük bir klasik edebiyat kurulmuştur. Erasmus, Corneille, Schiller gibi sanatçılar bu birleşmenin mahsulü olan sanatçılardır. Bu sanatçılar hümanizm ruhunu kendi dillerinin zenginliğiyle harmanlayarak klasik okulun en olgun eserlerini ortaya koymuşlardır. Hümanizmin tarihî kökleriyle bugünün dünyası arasındaki bağ şu cümlelerle ortaya konabilir:

Hümanizma tarih içinde yaşanmış statik bir devir değil, aksine medeniyet tarihiyle kol kola yürümüş fakat kökleri 4-5 yüzyıl ötede saklı bir cereyandır. Hümanizma, Eski Yunan ve Latin kültürünün yalnız eski belgeler üzerinde incelenmesi öğrenilmesi değil; yaşayan dil ve kültürlerle canlı ve müspet bir bağlılık kurması bugünün sanat yaratışlarına da yön vermesidir. Kısacası biz hümanizmayı her devirde tesir yapabilecek bir fikir diye kabul ediyoruz (Özdenoğlu, 1947, s.414).

Türklerin hümanizmle irtibatı 1453 yılında İstanbul'u zapt edişlerine kadar götürülebilir. Bu zapt edişin ardından Bizanslı bilginler ellerindeki Antik Yunan ve Roma eserleriyle birlikte İtalya'ya ve diğer Avrupa ülkelerine göç etmişlerdir. Yanlarında götürdükleri bu eserler Avrupa'da Rönesans ve hümanizm hareketlerinin filizlenip yaygınlaşmasında önemli bir hazırlayıcı etken olmuştur. İstanbul'un Türkler tarafından zaptını Ortaçağ insanının skolâstik hayat görüşünü yıkan ve onu pozitif ve seküler felsefeye götüren hümanizmin bir sebebi olarak görmek gerekir. Fakat Türkler o devirde hümanizm ve Rönesans hareketleriyle hatırı sayılır bir seviyede temas kuramışlardır. Bizim klasik edebiyatımız olan divan edebiyatı hümanist bir edebiyat değildir. Osmanlı cemiyeti, 1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanı'ndan sonra siyasi, sosyal ve fikri sahalarda geniş bir surette Batı dünyasını örnek almaya başlamış ve Batı'nın fikir ve edebiyat hamleleriyle de ancak bu fermanın sonrasından temas kurabilmiştir. Özdenoğlu'na göre 1839'dan beri sistemli bir şekilde kültürel iletişimde bulunduğu Garp, Türkleri ileri bir hümanizm seviyesine yükseltmiştir. Çağdaş Türkiye fikrin ve sanatın insanlığın ortak eserlerinden beslendiği bir ülkedir. Özellikle Millî Eğitim Bakanlığı Tercüme Bürosunca yapılan tercüme yurdun geniş aydın kitlesinin hümanizm düşüncesiyle ve hümanist edebiyatla en somut ve geniş surette temas kurmasını sağlamıştır. Hümanist konuları,

Türkçenin imkânları içinde yeniden yaşatmak ve denemek meselesi ise Türk sanatkârların tercihine kalmış bir meseledir.

Özdenoğlu'na göre sanatta ve edebiyatta hümanizmin hümanist düşünceye göre eser üretmek mecburiyeti yoktur. Cezanne, Baudelaire, Fuzûlî, Hafız Şirazi gibi sanatçılar hümanist değillerdir. Ancak eserlerinin milletlerarası değerinde olması ve bu eserlerin tüm insanlığı ilgilendiren bir muhtevaya sahip olmaları onları ürettikleri sanat itibarıyla hümanist yapar. Sanatta hümanizm sanatçının değil sanat eserinin hümanist olmasını talep eder. Millîyi aşmak ve tüm insanlığa mal olmak vasfıdır ki bir sanat eserini ilk hümanizmin havası ve ölçüleri içinde yeni ve üstün yaratışlara ulaştırmış olur. Milletlerin sanat alanlarındaki kudreti millîyi aşip tüm insanlığa mal olan eserler yaratabilmeleriyle ölçülür. Edebiyatta hümanizm Goethe'nin "insaniyet değişir, insan değişmez" sözünün sanat alanına tatbik edilmesinden başka bir şey değildir.

3. Derginin Diğer Yazarlarında Hümanizm

Yücel dergisinde hümanizm konusuyla ilgili en geniş yazı "Müşterek Yazımız" başlığını taşır. Türkiye'de fikirde ve sanatta bir hümanizm ruhu tesis edilmesi için tertip edilen bir münazaranın özeti şeklinde olan ve derginin 61.sayısında yayımlanan yazı çeşitli edip ve düşünürlerin konuyla ilgili görüşlerini yansıtmaları bakımından önemlidir (Müşterek Yazımız,1940,ss.6-17). Söz konusu toplantıya katılan ve yazıda hümanizmle ilgili görüşlerini ortaya koyan edebiyatçılar ve düşünürler şunlardır: Mustafa Şekip Tunç (1886-1958), Orhan Burian, Hüseyin Cahit Yalçın (1875-1957), Behçet Kemal Çağlar (1908-1969), Mithat Cemal Kuntay (1885-1956), Orhan Seyfi Orhon (1890-1972) ve Celalettin Ezine (1901-1972).

Hüseyin Cahit Yalçın hümanizmi dinlerin dar görüşünden sıyrılıp Eski Yunan medeniyetinin aklî ve insanî düşünüşüne dönüş olarak tanımlar ve Türkiye'de cumhuriyet inkılablarıyla birlikte bu iklimin doğduğu görüşünü savunur. Yalçın'a göre Eski Yunan medeniyeti hukuk, sosyoloji ve edebiyat sahalarında rasyonel ve insan merkezli bir medeniyettir ve bu medeniyet Roma'ya da geçmiştir. Fakat Roma'nın yıkılışı ve Hristiyanlığın yerleşmesiyle Avrupa'ya büyük bir cehalet hâkim olmuştur. Hümanizm bu dar görüş ve cehaletten Eski Yunan medeniyetini rehber edinerek kurtulma çabasıdır.

Mustafa Şekip Tunç, hümanizmi üç büyük semavi dinin iman esaslarından ve hayat nizamından antik çağ felsefesine dönüş olarak tanımlamıştır. Tunç'a göre skolâstik

felsefenin bir kurtuluş reçetesi olmadığı aksine insanlığın büyük dertlerini bütünüyle çözümsüzlüğe sürükleyen yanlış reçete olduğu anlaşılınca yeni ve kurtarıcı bir dünya görüşüne ihtiyaç duyulmuş ve hümanist fikir adamları bu kurtarıcı dünya görüşünü başka bir semavi dinde değil Entik Yunan felsefesi ve sanatında bulmuşlardır:

Skolâstik devrin karaya oturması İslamiyet'te bab-ı içtihadın kapandığı zamana (5.asır) tesadüf eder. Bu iman medeniyetinin yürüyemeyeceği görülünce beşeriyet ezelden beri bu gemiyle mi seyahat ediyordu diye sorulmaya başladı. Bu gemiyi mi tamir edelim yoksa başka bir gemi mi var dediler. Ve neticede bu gemi beşeriyetin hakiki gemisi değildir neticesine vardılar. Bir uyanma devri, bir fiziğe rücu hareketi başladı, Galileo gibi. İlahi arayış yerine fizik kaim olmak suretiyle tabiata dönüldü. Tabiatla beraber insana dönüldü ve hümanizmaya varıldı(Müşterek Yazımız,1940,s.11).

Mustafa Şekip Tunç'a göre hümanizm metafiziğe değil insana, sarahate, akla ve tabiata dönüştür. Kendi melekeleriyle mevcut olan ve onlarla işleyen insanın medeniyetine dönüştür. Hümanistler, bunun en olgun şeklini Yunanistan ve Roma'da bulmuşlardır ve bu antik medeniyetin yeniden doğuşu manasında Rönesans tabirini kullanmışlardır. İnsan hayatına en çok tesir eden metafizik değil fiziktir. Hümanizm, insanın insanla ve insanın tabiatla ilişkisini iman esaslarına göre değil aklın esaslarına göre anlamaya çalışmaktır. İman şahsi ve nefsi bir şey olarak yaşayabilir ancak hayat gemisini yürütmek konusunda bir kılavuz olarak görülemez. Tunç, Türklerin Rönesans hareketini ne derece anladığı, onun ne ölçüde parçası olduğu ve bundan sonra memlekette bir Rönesans hamlesinin nasıl yapılacağı hususlarında ise kesin fikirlere sahip değildir. Avrupa hümanist hareketin ve Rönesans'ın meyvelerini ancak büyük ve kanlı mücadelelerden sonra toplayabilmiştir. Descartes, Voltaire, Rousseau gibi aydınlanmacı fikir adamlarının ortaya çıkması için birkaç yüzyıl beklemesi gerekmiştir. Türkiye'de henüz o çapta bir fikir ve edebiyat ortamı mevcut değildir. Fakat hümanizmin en azından bir ideal olarak var olması memleket irfanı ve sanatı açısından hayırlıdır.

Behçet Kemal Çağlar da hümanizmi ve Rönesans'ı dogmalardan ve naslardan uzaklaşmak olarak tanımlar ve eskiyi tanımak zaruretini de uzaklaşılması gereken bu dogmaları evvela tanımak lüzumuna bağlar. Çağlar halk sanatının büyük ve orijinal bir sanat için halis bir kaynak olduğu inancındandır. Fakat ona göre halk sanatı etütleri dışta ve şekilde kalmış, bundaki zaman, insan ve muhit algısı etüt edilmemiştir:

Halk sanatının büyük ve orijinal sanat için büyük ve som bir malzeme olduğunda herkes müttefiktir. Fakat bu malzemenin değeri ve hüviyeti üzerinde lazım olduğu şekilde duranımız olmamıştır. Herhangi bir halk şairini

incelemek ve ondan mülhem olmak isteyenlerimiz onun sadece yarım kafiyelerini, taktik hatalarını ele almakla veya onu taklit etmekle ona nüfuz ettik ve onu aksettirdik sanıyorlar. Dışta şekilde kalıyorlar. Eserden şaire, eserden zamana ve muhite intikal, eserde insanı bulmak yok (Müşterek Yazımız, 1940, s. 9).

Konuşmacılardan Mithat Cemal Kuntay, hümanizmin öz arayış yönüne değinmek istemiş ve bu istekle Türk edebiyatında bir öz arayışın mistiği bulmakla sonuçlanacağı görüşünü savunmuştur. Kuntay, Türk edebiyatının beş büyük devresi olduğu görüşündedir. Bu beş büyük devre şunlardır: Saray ve tekke edebiyatı, Tanzimat edebiyatı, Servet-i Fünûn ve Fecr-i Âtî edebiyatları, millî edebiyat ve harp sonrası edebiyat. Saray ve tekke edebiyatı mistik bir edebiyattır. Müslümanlık ikidir. Arap Müslümanlığı ve Acem Müslümanlığı. Arap Müslümanlığında mitolojinin yeri yoktur. Herhangi bir beşerde doğaüstülük aramak eğilimi yoktur. Ancak Acem Müslümanlığında mitoloji, efsane ve tasavvufun yeri vardır. Şiilerin anane kitabı olan “Hayatü'l Kulub”ta peygamberimizin doğuşu Buda'nın doğmasındaki doğaüstü vakalarla anlatılmıştır. Türklerin Acemlerden aldığı dinî motiflerde de benzer manzara görülebilir. Süleyman Çelebi'nin “Mevlid”inde ve Ahmet Cevdet Paşa'nın “Kıyas-ı Enbiyası”nda Hz. Muhammed'in doğumu ve yaşamı tabii olmayan birtakım vasıflar yüklenerek anlatılmıştır ki bu Türk Müslümanlığına Acem ve Hint tesirinin bir sonucudur. Kuntay' a göre hem Yunus Emre'nin şiirlerinde hem de divan edebiyatında bu Acem mistisizminin tesirini görmek mümkündür. Eski Türk edebiyatında beşerî aşk bile mistik bir havaya sokularak ilahîleştirilmiştir. Tanzimat edipleri de Acem'den alınan bu mistisizmin ve edebî terbiyenin ikliminden kurtulamamış ve bir hayat edebiyatı yapmak istedikleri halde bunda tam başarı gösterememişlerdir. Stendhal'in kaskatı hayat edebiyatının tadına varamamışlar, onun yerine Hugo'yu sevmişlerdir.

Kuntay'a göre mistik bir edebiyat geleneği olan Türklere kartezyen Latin edebiyatı değil bir rüya ve metafizik arayışlar edebiyatı olan Cermen edebiyatı daha yakındır. Latin zihniyetine göre realite beş duyunun gösterdiklerinden ibarettir. Ancak divan şairleri ve Alman romantikleri şuurun bittiği yerde başka gerçeklerin başladığına inanmış kimselerdir. Kuntay büyük şairin karanlığın büyük yolcusu olduğu inancındadır. Fakat bir yandan da edebiyat mazi edebiyatında olduğu gibi mazmunlarla ve fantezilerle yüklü olmamalı, hayatı ve hakikatleri vermelidir.

Sonuç

Bir devirde geçerli olan felsefî görüşlerin ve hayat realitelerinin sanat eserlerinin ruhu ve vasıfları üzerindeki etkisi malumdur. Sanatın birinci ve en önemli kaynağı hayat olduğuna göre o hayata hâkim olan düşünceler de belirli suretlerde sanat eserlerinde inkişaf edecek, gözükeceklerdir. İnsanın zihninde oynaşıp kaynaşan düşünce gölgelerinin mahiyeti neyse elinden çıkacak sanat eserinde açık veya saklı bir surette kendine yer bulacak yaratım gölgelerinin mahiyeti de odur. Sanatın yapıcısının zihninden ve ruhundan bağımsız teşekkül etmesi mümkün değildir. Sanatçı bir bünyede süregiden düşünceler ve duygular görünmezden görünüre sanat eseri vasıtasıyla geçerler. Hasret çekilen, nefret edilen hatta kaygısız bakılan şeyler sanat eserine ilham veren ve kılavuzluk eden yaratış felsefesinin süzgecinden geçerek eserde birer motif halini alır. Şu halde hümanizmin de kendine göre bir sanat ve bir edebiyat nizamının olacağı tabiidir. Eski Yunan ve Latin sanat ve edebiyatından örnek alan hümanist edebiyatın kaynağı ve amacı evvela ve en çok insandır. Hümanist edebiyat, insan olmak sıfatını diğer bütün sıfatların önüne koyarak bundan evrensel bir edebiyata ulaşmak gayesi güder.

1940'lı yıllarda *Yücel* yazarlarının da dahil olduğu dar bir aydınlar zümresinde vücut bulan hümanizm tartışmalarının Türk edebiyatında ve fikriyatında somut neticeler doğurduğunu söylemek güçtür. Batılı manada hümanizm Türk halkı, Türk düşünürü ve Türk yazarı için doğal bir tarihsel ve düşünsel evrimden sonra ulaşılmış bir merhale değildir. İdealist ancak dar bir zümre teşkil eden birtakım fikir ve edebiyat adamlarının Batı'dan ithal etmek istediği bir hayat ve zihin nizamıdır. Bir fikrin bir memlekette tutunup derinleşmesi için kat edilmesi zarurî olan zihinsel aşamalar *Yücel* dergisinde hümanizm bahsini tartışan kalemlerce unutulmuş değilse bile ihmal edilmiş gözükmektedir.

Hümanizm düşüncesi insanı Tanrının, devletin veya birtakım ideolojilerin kölesi, hizmet aygıtı olarak görmek istemez. Onu bütün erdemleri ve zaaflarıyla hayatın ve varlığın merkezine konumlandırır. İnsan değerlidir ve sanatın en büyük ilham kaynağıdır. XIV. Yüzyıl İtalya'sında başlayan ve daha sonra Almanya, Fransa, İngiltere gibi ülkelerde de yayılan Eski Yunan ve Latin klasiklerini okuyup anlama merakı bu toplumlar entelijansiyasının skolâstik dünya görüşünden genel itibarıyla uzaklaşıp gayri dinî bir dünya inşasına yönelmelerinde önemli bir etken olmuştur. Sanat ve bir bütün olarak

hayat, Hristiyanlık dininin ve kilisenin karşısındaki itaatkâr ve edilgen tavrını terk ederek insanın ve insanîyetin ihyasına yönelmiştir. Kilisenin vaazlarının ve öğretilerinin kayıtsız şartsız tasdik edildiği ve bütün bir cemiyet nizamının bu vaazlara ve öğretilere göre tayin edildiği hayat yavaş yavaş terk edilerek yerini insanı önceleyen, yanlışı doğrudan ayırmada aklın gücünü dayanak edinen bir hayata bırakmıştır.

Eski Yunan ve Latin edebiyatlarının kudreti ve ölümsüzlüğü bütün beşeriyeti ilgilendiren mevzular ve muhtevalar barındırmalarından kaynaklanır. Bu edebiyatlar, Hristiyanlığın ve İslamiyetin doğuşundan çok önce doğup yaşadıkları için semâvî değil dünyevî ve insanî bir mahiyet taşırlar. Din duygusu ve Tanrı fikri içinde eriyip kaybolmak ve metafizik savruluşlar göstermek özelliği göstermezler. Bu edebiyatlarda da Tanrısallık vardır ancak bunlarda insanın Tanrı karşısında köleşip hiçleşmesi değil Tanrıların insanî vasıflar taşıması söz konusudur.

Hümanizmin en büyük keşif nesnesi insandır. Bir süreç olarak tanımlamak gerekirse insanın kendini araması sürecidir. Eski Yunan felsefesinin temel düsturlarından biri olan “kendini tanı” düsturunun ve antik filozof Protagoras’ın “insan her şeyin ölçüsüdür” sözünün edebiyata ve sanata uyarlanmasıdır. Bu açıdan sanatta ve edebiyatta hümanizm millîyi aşmak ve bütün beşeriyete mal olacak eserler yaratmaktır.

Şinasi Özdenoğlu’nun da işaret ettiği gibi bir edip zihnen ve fikren hümanist olmasa da insan cinsinin ortak özelliklerini yansıtan eserler yazıyorsa ve yazdığı eserler yeryüzünün her yerindeki okuyucuların kendinden bir şey bulmak potansiyeli barındırıyorsa edebî anlamda hümanisttir. Şu halde bir edip yerelden beynelmilele ulaşmak için mutlaka bütün insanlara tesir edebilecek eserler yaratmalıdır. Millî bir konuyu işliyorsa bile o konuyu değişik ülkelerdeki ve kıtalardaki insanları da cezbedebilecek bir söyleyişe ve edaya yükseltmek muradında olmalıdır. Edebî eserler doğdukları toprak ve yazıldıkları dil itibarıyla millîdirler. Fakat barındırdıkları şahıslar ve hayatı algılayış ve resmediş biçimleriyle insanî olmalıdırlar.

Yücel dergisinde konuyla meşgul olmuş hemen bütün yazarlar, hümanizmin millî kültürlerin meydana çıkmasında ve diğer milletleri düşman kabul etmek prensibine dayanmayan milliyetçilik bilincinin gelişmesinde katkı sahibi olduğu görüşündedir. Hümanizm Orhan Burian’ın da dile getirdiği gibi bir insanın kendini iki türlü tanıma çabasıdır: Tarih içinde bir milletin mensubu olarak geçmiş ve gelecekte ise insan olarak...

İnsanı hem zayıflıkları hem de kudretiyle bir bütün olarak değerli ve yüce gören bu düşünce milletleri kendini tanımaya davet eder. Bu tanıyış ise ancak mazide üretilmiş kültür ve sanat eserlerini tanımak ve onlardaki insanî ruhu anlamakla mümkündür. Hümanist düşünce maziyi savaş, yıkım ve istila pencerelerinden değil; özgün kültürlerin penceresinden görmek eğilimindedir. Mazisinde ürettiği kültürü ve sanatı tanıyan milletler hem millî varlıklarının ve zenginliklerinin farkına varmış olacaklar hem de okudukları eserlerin dünya edebiyatlarının meyvesi diğer eserlerle müşterek noktalarını görerek insanlık ailesinin bir üyesi olmak şuuruna ve hissiyatına erişeceklerdir.

Bir edebî eseri hümanist yapan nitelikler şunlardır:

1. Mücerredi ve metafiziği değil, hayatı, hakikati ve en tabii haliyle insanı işlemesi.
2. Konusu ve şahıs kadrosu yerel ve millî olsa da bunların bütün insanlığı ilgilendirecek bir üslup ve edebî eda ile okuyucunun önüne konması.
3. İnsan- insan ve insan-tabiat ilişkilerini fanteziye ve hayale değil rasyonaliteye dayanarak tasvir etmesi.
4. Her zümreden okuyucuyu dogmalara ve naslara değil; soru sormaya ve şüphe etmeye davet etmesi.
5. Gözünü mistiğe ve tanrısallığa değil; bütün zaafı, kudreti, düşüklükleri ve yükseklikleriyle insana çevirmesi.
6. Tüm bunları kozmopolitlik ve millî kültürü zayıflatmak hesabına değil; aksine millî kültür ve sanatı tahkim etmek ve zenginleştirmek için yapması.
7. Millî sanatı ve edebiyatı kendi prensipleri çerçevesinde canlı tutmak kaygısı gütmemesi.

Sanat kıymeti ne kadar yüksek olursa olsun yalnızca bir ideolojinin, dinin yahut kavmin yüceltilmesi yahut yerilmesi için kaleme alınmış eserler hümanist sınıfına giremezler. Aynı şekilde muhtevası ve konusu ne kadar insanî olursa olsun sanat kıymetinden mahrum bir edebiyat eseri uzun ömürlü olamaz, zamanlar devirler aşamaz ve toplumlar ve fertler üzerinde derin bir etkisi olamaz. Bu nedenle de hümanist kabul edilemez. Edebiyatta hümanizm en geniş insan kitlesine hitap edip, insan olmanın zaafını, kudretini, imtiyazını ve çilesini yüksek bir sanatla tasvir ve tahlil ederek aksettirmektir. Eserin kendisi için devirler ve sınırlar aşan bir sesleniş sahası inşa edebilmesidir. Millî edebiyatın bu bilinçle yazan yazarlarca ve bu türden eserlerle yaratılmasıdır. Şinasi

Özdenoğlu'nun da belirttiği gibi bir edebiyat eserini hümanist yapan yaratıcısının hümanist olması değil; eserin kendisinin insanlık ve zaman karşısındaki durumudur.

Bu anlayış ışığında Türk edebiyatına bakmak ve somut birtakım örnekler vermek gerekirse sanat kıymetleri bir yana Namık Kemal, Mehmet Âkif, Ziya Gökalp gibi mütefekkir şairler çoğunlukla Türk toplumunu ve Türk zamanını ilgilendirecek şiirler yazdıkları için yahut insanlık meselelerini umumiyetle Türk toplumunun muzdarip olduğu dertler üzerinden yorumladıkları için hümanist edipler olarak görülemezler. Fakat Birinci Yeni şairleri, Oğuz Atay, Yusuf Atılgan, Orhan Pamuk gibi romancılar insanlığın ortak sorunlarına eğildikleri ve bunu zaman zaman yüksek bir edebî beceriyle yaptıkları için XX. Yüzyıla mahsus bir edebiyat hümanizminin içinde addedilebilirler. Ayrıca birtakım Türk yazarların eserlerinin son yıllarda artan bir surette muhtelif yabancı dillere çevrilmesi Türk edebiyatının öteden beri arzu edilen milletlerarası inkişafı adına umut vericidir. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın "Huzur" adlı romanı 2008 yılında "A Mind At Peace" adıyla İngilizcede, "Saatleri Ayarlama Enstitüsü" romanı 2014 yılında "The Time Regulations Institute" adıyla İngilizcede ve Oğuz Atay'ın "Tutunamayanlar" romanı "The Disconnected" adıyla 2017'de yine İngilizcede yayımlanmıştır. 2006 yılında Nobel ödülü alan Orhan Pamuk'un romanları da malum olduğu üzere 1980'lerden bu yana muhtelif dünya dillerine tercüme edilmektedir. İki yönlü tercüme faaliyetinin bir edebiyatın hümanizm iklimine dâhil olmasındaki hayati önemi dikkate alınırsa bu eserlerin yabancı dillerde yayımlanmasının değeri daha kolay anlaşılır.

XX. Yüzyılda ve XXI. Yüzyılda bir edebiyat eserinin hümanist olmak için Eski Yunan ve Latin ve eserlerini örnek almak veya Rönesans devrinin ve klasik edebiyat cereyanının sanat ilkelerine bağlı kalmak mecburiyeti yoktur. Klasik edebiyat Eski Yunan ve Latin edebiyatlarını kendine örnek alan, duygulardan ziyade akla, hayallerden ziyade gerçeklere ve mistikten ziyade tabiata öncelik veren, sıkı bir kuralcılığa ve üslupçuluğa tabi olan, süfliden ve gayri ahlâkîden uzak durup ahlâkî olanı benimseyen bir seçkinler edebiyatıdır. Descartes'ın akılcılık felsefesinin klasizm üzerinde büyük etkisi vardır. Klasizmin ilkelerine bağlı olan edebiyatçılar, insanlarda daima aynı kalan hakikatleri anlatmak ve bu şekilde kalıcı olmak idealine bağlıdırlar. İnsanı tabiatla ilişkisi içinde ve kendi tabiatına uygun bir surette tasvir ederler. Ancak insan tabiatının aşağı ve çirkin taraflarını bir tür otosansürden geçirerek bunlara eserlerinde yer vermezler.

Zamanın ruhu ve sanatın zaman içindeki seyri muhtelif edebî cereyanlar ve anlayışlar husûle getirmekte ve bir devir için revaçta olan bir cereyan sonraki bir devirde eski ve demode bir hale gelebilmektedir. Klasizm, romantizm, realizm, sembolizm, parnasizm, sürrealizm, modern ve post-modern gibi edebi cereyanların birbirlerinde reddettikleri yahut devam ettirdikleri sanat ilkeleri vardır. Fakat hümanizmin edebiyattaki varlığı bütün bu cereyanlardan bağımsızdır. İnsanı diğer bütün varlıklara merkez teşkil eden bir varlık olarak gören ve hayatı ve dünyayı evvela insana göre okuyup hitap edilecek kitle olarak da belirli bir insan kümesini değil bütün insanlığı kabul eden edebiyat mensup olduğu sanat cereyanı ne olursa olsun hümanisttir.

KAYNAKÇA

- Burian, O.(2006). *Günlük*. Z. Arıkan (Haz.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Burian, O.(1939). Hümanizma üç şiir münasebetiyle. *Yücel Dergisi*, 47, 262-263.
- Burian, O.(1940). Hümanizma ve biz. I. *Yücel Dergisi*, 62, 71-72.
- Burian, O.(1940). Hümanizma ve biz. I. *Yücel Dergisi*, 63, 121-122.
- Burian, O.(1940). Hümanizma ve biz. III. *Yücel Dergisi*, 64, 171-173.
- Burian, O.(2006). *Araştırmalar-incelemer*. Z. Arıkan (Der.), Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Çağlar, B.K. & Burian, O. & Kuntay, M. C.& Yalçın, H.C. & Ezine C. & Tunç, M. Ş. & Orhon, O.S. (1940). Müşterek yazımız. *Yücel Dergisi*, 61, 6-17.
- Desfosses, P. (1938). Hümanizm hakkında birkaç düşünce. Akyürek, H. R. (Çev.), *Varlık Dergisi*, 120, 741-744.
- Ezine, C. (1940). Türk hümanizmasının izahı I. *Hamle Dergisi*, 1, 6-10.
- Ezine, C. (1940). Türk hümanizmasının izahı II. *Hamle Dergisi*, 3, 1-6.
- İmzasız. (1940). Yücel'in hümanizması dolayısıyla. *Yücel Dergisi*, 62, 78.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (1943). "Humanizma. *Harman Dergisi*, 2, 1.
- Nayır, Y.N. (1940). Hümanizma ve milli ruh. *Varlık Dergisi*, 163, 473-474.
- Özdenoğlu, Ş. (1947). Hümanizmayı yaratmak meselesi. *Yücel Dergisi*, 134, 413-416.
- Özdenoğlu, Ş. (1945). Hümanizmanın gerçek manası. *Yücel Dergisi*, 108, 40-45.
- Özgü, M. (1941). Herder ve hümanizmayı teşvik mektupları. *Yücel Dergisi*, 68-69-70-71, 79-81.
- Pınar, S.(1940). Neo-hümanizm. *Yücel Dergisi*, 63, 127-128.
- Yener, M. (2020). *1938-1950 yılları arasında yayımlanmış edebiyat dergilerinde edebiyat eleştirisi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Eskişehir.